

Ανακάλυψη του Έπους του Διγενή

Περίληψη :

Στο λήμμα αυτό εξετάζονται οι διαφορετικές επιπτώσεις στην ελληνική, την ποντιακή και την καππαδοκική λαογραφία από την ανακάλυψη (Τραπεζούντα, 1868) και δημοσίευση (Παρίσι, 1875) του έπους του Διγενή Ακρίτα.

Χρονολόγηση

Τέλη 19ου αι.

Γεωγραφικός εντοπισμός

Πόντος και Καππαδοκία

1. Ανακάλυψη

Το έπος του [Διγενή Ακρίτα](#) δημοσιεύτηκε πρώτη φορά το 1875 από τις εκδόσεις Maisonneuve του Παρισιού, υπό την επιμέλεια των Κ. Σάθα και Ε. Legrand και με τον τίτλο *Les exploits de Digénis Akritas d'après le manuscrit unique de Trébizonde*. Το εν λόγω χειρόγραφο είχε ανακαλυφθεί επτά χρόνια πριν: την 21η Μαΐου του 1868 ο καθηγητής του [Φροντιστηρίου Τραπεζούντας](#) και γνωστός λόγιος [Σάββας Ιωαννίδης](#), «την αργείαν επωφεληθείς εις περισυλλογήν ασμάτων και άλλης στατιστικής ύλης εις συμπλήρωσιν της μετά 2 έτη εκδοθείσης [...] *Ιστορίας και Στατιστικής Τραπεζούντος*»,¹ είχε επισκεφθεί τη [μονή Σουμελά](#), όπου ένας από τους μοναχούς τού παρέδωσε το χειρόγραφο νομίζοντας ότι ήταν συλλογή ασμάτων. Ο Ιωαννίδης κατάλαβε μεν αμέσως περί τίνος επρόκειτο, αλλά είναι άγνωστο αν εκτίμησε δεόντως τη σημασία της ανακάλυψης αυτής, αφού απλώς κατέθεσε το χειρόγραφο στη βιβλιοθήκη του Φροντιστηρίου και ανέφερε την ύπαρξή του στην *Ιστορία και Στατιστική της Τραπεζούντος και της περί ταύτην χώρας*, που εκδόθηκε δύο χρόνια αργότερα στην [Κωνσταντινούπολη](#). Το γεγονός είναι ότι, όταν ο Έλληνας ιστορικός Κ. Σάθας πληροφορήθηκε από τον [Περικλή Τριανταφυλλίδη](#) την ύπαρξη του έπους και ζήτησε αντίγραφο του χειρογράφου από τον Ιωαννίδη, ο τελευταίος έσπευσε να του το στείλει. Ο Σάθας αξιοποίησε πρώτα το αντίγραφο αυτό² για να αποδείξει την εκπληκτική ομοιότητα που παρουσιάζει το έπος με κάποια δημοτικά τραγούδια, ιδιαίτερα της Κύπρου και των παραλιών του Ευξείνου Πόντου, τα οποία χώρισε σε δύο κύκλους, τον ακριτικό και τον απελατικό. Το 1872 ο Σάθας έστειλε το έπος στον Legrand και αποφάσισαν την από κοινού δημοσίευσή του. Ζήτησαν τότε από τον Ιωαννίδη ένα δεύτερο αντίγραφο, φωτογραφημένο προς αποφυγή λαθών, και αυτός, μη δυνάμενος να τους το παράσχει, τους έστειλε το πρωτότυπο, το οποίο οι μελετητές το περιγράφουν ως εξής: 90 φύλλα σε σχήμα 12ο (2.160 σελίδες), σε γραφή ευανάγνωστη που μοιάζει να είναι του 16ου αιώνα.

2. Γενικές επιπτώσεις

Η πρώτη αυτή δημοσίευση του έπους στο Παρίσι από δύο καταξιωμένους νεοελληνιστές (και όχι π.χ. στην Κωνσταντινούπολη ή στην Αθήνα από τον ίδιο τον Ιωαννίδη), ενώ είναι ενδεικτική του «επαρχιωτισμού» που επικρατεί την εποχή εκείνη στην εθνική γραμματεία, θέτει και τα πλαίσια της συζήτησης γύρω από τον Ακρίτα με τις κατευθυντήριες γραμμές που χαράζουν οι επιμελητές στην εισαγωγή τους: δίπλα στα γνωστά κυρίαρχα θέματα περί καταγωγής των Νεοελλήνων («ενάντια στο γερμανικό σκεπτικισμό»)³ και περί μνημείων της αρχαίας γλώσσας, τίθεται το ζήτημα της ιστορικότητας του ήρωα Διγενή σε συνδυασμό με το νέο βάρος το οποίο προσδίδεται στα δημοτικά τραγούδια που αναφέρονται σε αυτόν. Τα άσματα αυτά αποκτούν πλέον «τίτλους ευγενείας» σε σχέση με τα κλέφτικα της Ηπείρου και της Στερεάς Ελλάδας, που μέχρι τότε κυριαρχούσαν στην εκτίμηση των ελληνοιστών λογίων: είναι παλαιότερα, μεγαλύτερης γεωγραφικής εμβέλειας και, κυρίως, δεν είναι μεμονωμένα αλλά ανήκουν σε κύκλους.⁴

Επιπλέον, οι Σάθας και Legrand εγκαινιάζουν μια νέα μορφή ανάγνωσής τους, σε σχέση συγκριτική προς το ακριτικό έπος. Αν και οι ίδιοι με τον τρόπο αυτό επιδιώκουν κυρίως να αποκαταστήσουν τα κενά που παρουσιάζει το χειρόγραφο της [Τραπεζούντας](#), το οποίο θεωρούν ότι είναι η αυθεντική μορφή του έπους σε σχέση με τις λαϊκές «συγχύσεις», θέτουν, άθελά τους ίσως, τις βάσεις για τη στροφή της ελληνικής λαογραφίας, την οποία ο Dawkins τοποθετεί στο γύρισμα του αιώνα· με τη

Ανακάλυψη του Έπους του Διγενή

συρροή ασμάτων από τη Μικρά Ασία και τα νησιά του Αιγαίου δημιουργούνται, σύμφωνα με τον Άγγλο ελληνιστή,⁵ οι κατάλληλες συνθήκες για την ανάπτυξη μιας οπτικής που διαφοροποιείται από την καθαρά εθνική-πατριωτική, θέτοντας πλέον ζήτημα καθαρά λαογραφικού ενδιαφέροντος.

3. Ο Διγενής στον Πόντο

Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει η σύγκριση των επιπτώσεων της έκδοσης του χειρογράφου στην ελληνική λαογραφία σε σχέση με την αντίστοιχη ποντιακή και την καππαδοκική λαογραφία. Αν ο Ακρίτας άνοιξε νέους ορίζοντες στην ελληνική λαογραφία προωθώντας το πέρασμα από μια φιλολογικού-πατριωτικού τύπου ανάγνωση σε μια πιο ολοκληρωμένη προσέγγιση της προφορικής παράδοσης, στην περίπτωση του Πόντου και της Καππαδοκίας δεν παρατηρούνται αξιοσημείωτες μεταβολές προς την κατεύθυνση αυτή. Έτσι, στον Πόντο το έπος αναγνώσθηκε κυρίως ως μαρτυρία του εθνικού πνεύματος, της ανδρείας και της μαχητικότητας του ελληνικού στοιχείου ενάντια στον κατακτητή- ολοκληρωμένη μαρτυρία της οποίας αποσπάσματα σώζονταν ακόμα υπό τη μορφή ασμάτων «και ελέγοντο υπό εσχατογήρων αγροτών».⁶

Ενδεικτική της ανάγνωσης αυτής είναι η ερμηνεία ενός ακριτικού άσματος από τον Περικλή Τριανταφυλλίδη:⁷ ενώ το άσμα εστιάζεται ξεκάθαρα στο Χάροντα και στην αδυναμία του θνητού –ακόμα και του πιο υπερφυσικά προικισμένου θνητού– να του ξεφύγει, ο Τριανταφυλλίδης το αναλύει ως ύμνο σε άνδρα ατρόμητο, πρόμαχο της ελευθερίας «περί τα πρώτα έτη της τουρκικής κυριαρχίας [...] εις ον, ως τον εξοχώτατον, [αι παραδόσεις] απέδωκαν μετά τόκου ό,τι κατά μέρος επράχθη». Οι επιδράσεις του Ακρίτα υπήρξαν λοιπόν στον Πόντο κυρίως ποσοτικής φύσεως. Όπως παρατηρεί και ο Α. Β. Bryer,⁸ το ακριτικό έπος έδωσε απλώς περαιτέρω ώθηση στη συλλογή γλωσσικού υλικού, σύμφωνα με το πνεύμα που χαρακτήριζε από τις απαρχές της τη λόγια αυτή δραστηριότητα: ένα πνεύμα επείγουσας διάσωσης της ιστορίας και του «αληθινού» πολιτισμού όχι μόνο του Πόντου αλλά και ολόκληρου του έθνους. Η ώθηση αυτή αφορά κυρίως την ενασχόληση με το δημοτικό τραγούδι. Στον τομέα αυτό η ανακάλυψη του έπους θα παίξει καταλυτικό ρόλο, αφού θα αποτελέσει κίνητρο αλλά και κριτήριο για την καταγραφή τραγουδιών στο μέτρο που αυτά σχετίζονται με το ακριτικό έπος. Μέσα στη διαδικασία αυτή το ποντιακό δημοτικό τραγούδι κέρδισε σε κύρος αλλά και στρεβλώθηκε, αφού συνήθως θεωρούνταν αυθεντικό –και άρα άξιο καταγραφής– μόνο εάν πρόσφερε τεκμήρια «ακριτικότητας», με κύριο γνώρισμα τη «λεβεντιά».

Επιπλέον, ορμώμενοι από τη θεωρία της προτεραιότητας του έπους σε σχέση με τα τραγούδια, οι λόγιοι προέβησαν σε συμπλήρωση των καταγεγραμμένων τραγουδιών που κατ' αυτούς, λόγω της «αμαθείας» των χωρικών που τα τραγουδούσαν, περιείχαν κάποια χάσματα. Έτσι, περνώντας από τον προφορικό στο γραπτό λόγο με έναν τρόπο που τα απέκοπτε από το πραγματικό πλαίσιο μέσα στο οποίο δημιουργούνταν, αναπαράγονταν και διαμορφώνονταν, τα τραγούδια παραμορφώθηκαν και θεωρήθηκαν σχεδόν αποκλειστικά μνημεία εθνικής σημασίας ως λείψανα του ακριτικού έπους.

4. Ο Διγενής στην Καππαδοκία

Όταν το 1887 ο Σ. Ιωαννίδης αποφάσισε επιτέλους να εκδώσει και αυτός το έπος στο τυπογραφείο Ν. Γ. Κεφαλίδου στην Κωνσταντινούπολη, του έδωσε τον τίτλο *Βασίλειος Διγενής Ακρίτης ο Καππαδόκης*. Στον πρόλογο του βιβλίου αφήνει ορισμένες ενδείξεις που μπορεί να εξηγούν γιατί προτίμησε να δημοσιεύσει πρώτα τη *Στατιστική* του: γι' αυτόν ο Ακρίτας ενδιαφέρει «κυρίως την Καππαδοκίαν [...] ως τελευταίον φιλολογικόν αυτής προϊόν», καθώς «ο Ήρωας του ποιήματος είναι ο τελευταίος πρόμαχος αυτής, ο δε ποιητής ο τελευταίος Καππαδόξ συγγραφέας, και επειδή και η Καππαδοκία μετά τους χρόνους του Ακρίτου έπαυσεν ούσα, οίαν η ιστορία μέχρι τούδε αναφέρει».⁹ Φαίνεται λογική, σύμφωνα με το πνεύμα της εποχής, η στάση αυτή του Ιωαννίδη και θα περίμενε κανείς να συναντήσει από την πλευρά των Καππαδοκών λογίων τον ανάλογο ενθουσιασμό για τον Ακρίτα και τα ακριτικά άσματα.

Όταν όμως το 1879 εκδίδεται στην Αθήνα το έργο του Ρίζου Ελευθεριάδη *Συνασός, ήτοι μελέτη επί των ηθών και των εθίμων αυτής*, ο συγγραφέας χρησιμοποιεί ύποπτες μεθόδους για να αποδείξει ότι τα ακριτικά άσματα που δημοσιεύει (και που μάλλον δεν ξέρει καν ότι ονομάζονται έτσι) συγγενεύουν με τα κλέφτικα της Ηπείρου και καταλήγει στο συμπέρασμα ότι στη Συνασό «αποκαλύπτονται αι πιστότεροι εικόναι της ομηρικής εποχής»!¹⁰ Χειρισμοί σαν και αυτούς σε ό,τι αφορά τα ακριτικά άσματα δεν είναι βέβαια αποκλειστικό φαινόμενο της Καππαδοκίας αλλά μόνο εκεί παίρνουν αυτές τις διαστάσεις.

Ανακάλυψη του Έπους του Διγενή

Ενώ έχει ξεκινήσει μεταξύ ακριτολόγων η διαμάχη περί της ιστορικής προτεραιότητας των τραγουδιών ή του έπους και γίνεται αναγκαία η συλλογή περισσότερων ασμάτων για τη συμπλήρωση των κενών του χειρογράφου (και όχι των τραγουδιών, όπως έγινε στην περίπτωση του Πόντου), οι Καππαδόκες λόγιοι, όπως εξάλλου και ο [Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως](#), εξακολουθούν να αναμασούν τις ίδιες θεωρίες. Έτσι, επτά χρόνια μετά τη δημοσίευση του έπους, «στην έκθεση απολογισμού που κάνει ο [Παπαδόπουλος-Κεραμέυς](#) όλη η προσπάθεια του Συλλόγου για τη συλλογή των ζώντων μνημείων δικαιολογείται ως συμβολή στην αναίρεση των μισελληνικών θεωριών του Φαλμεράιερ. Δεν αναφέρεται τίποτε για τις ακριτολογικές ανάγκες».¹¹

Το ενδιαφέρον για τον Ακρίτα αργεί πολύ να διεισδύσει στην καππαδοκική γραμματεία· όταν επιτέλους σημειώνεται ενδιαφέρον, είναι πάλι «εισαγόμενο»: κεντρίζεται με αφορμή την πραγματεία του Ν. Πολίτη για το *Τραγούδι του νεκρού αδελφού*, που δημοσιεύεται το 1885 στο *Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας*. Εκεί ο λαογράφος προσπαθεί να αναιρέσει τη θεωρία περί σλαβικής προέλευσης του ελληνικού άσματος. Τότε ο Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος, μέσω του Παπαδόπουλου-Κεραμέως, «κατορθώνει να παντρέψει την αντιφαλμεραϊκή τάση της λαογραφίας με τα ακριτικά ενδιαφέροντα»¹² και προβάλλει για το σκοπό αυτό μια παραλλαγή του τραγουδιού από τη συλλογή του [Καρολίδη](#), την οποία ο ίδιος ο Σύλλογος δεν την είχε δημοσιεύσει θεωρώντας σημαντικότερη την έκδοση *Η εν Καππαδοκία λαλουμένη διάλεκτος και τα εν αυτή σωζόμενα ίχνη της αρχαίας Καππαδοκικής γλώσσης*. Το έργο αυτό του Καρολίδη βραβεύτηκε μάλιστα από την επιτροπή του Συλλόγου, όχι τόσο για τις θεωρίες του, που δεν έχαιραν ευρείας υποστήριξης, όσο για τον όγκο του γλωσσικού υλικού που περιείχε, ενώ η συλλογή ασμάτων του εστάλη τελικά στη Γοτίγγη, στον P. De Lagarde, ο οποίος την εξέδωσε το 1886.

Βέβαια το ακριτολογικό ενδιαφέρον θα αγγίξει κάποτε, έστω και αργά, λόγιους που ασχολούνται με την προφορική παράδοση της Καππαδοκίας. Αυτό όμως θα επιτευχθεί στα τέλη του 19ου αιώνα, από ανθρώπους σαν το [Λεβίδη](#) και τον [Παγτίκο](#) (που δεν ήταν Καππαδόκης), μετά την εδραίωση της εξάπλωσης της ελληνικής παιδείας και την προσπάθεια καθιέρωσης της Καππαδοκίας ως «πατρίδας της ελληνικής ποίησης».

1. Ιωαννίδης, Σ., *Βασίλειος Διγενής Ακρίτας ο Καππαδόκης* (Κωνσταντινούπολις 1887), πρόλογος, σελ. ζ'.
2. Sathas, C., *Bibliotheca Graeca Medii Aevi* (Βενετία 1873), εισαγωγή, σελ. 45-50.
3. Legrand, E. – Sathas, C., *Les exploits de Digénis Akritas d'après le manuscrit unique de Trébizonde* (Paris 1875), εισαγωγή, σελ. XIII.
4. Βλ. παράθεμα «Ακριτικά άσματα».
5. Dawkins, R.D., “The recent study of folklore in Greece”, στο *Papers and transactions of the Jubilee Congress of the Folklore Study* (1930), σελ. 121-37.
6. Τριανταφυλλίδης, Π., *Οι Φυγάδες* (Αθήνα 1870), σελ. 1.
7. Τριανταφυλλίδης, Π., *Οι Φυγάδες* (Αθήνα 1870), σελ. 49-50.
8. Bryer, A., “The Tourkokratia in the Pontos: Some Problems and Preliminary Conclusions”, *Neo-Hellenika* 1 (1970), σελ. 30-54.
9. Ιωαννίδης, Σ., *Βασίλειος Διγενής Ακρίτης ο Καππαδόκης* (Κωνσταντινούπολις 1887), πρόλογος, σελ. ζ'-ια'.
10. Ελευθεριάδης, Ρ., *Συνασός, ήτοι μελέτη επί των ηθών και των εθίμων αυτής* (Αθήνα 1879), σελ. 78.
11. Μπαλτά, Ε. – Αναγνωστάκης, Η., *Η Καππαδοκία των «ζώντων μνημείων»* (Αθήνα 1990), σελ. 36.
12. Μπαλτά, Ε. – Αναγνωστάκης, Η., *Η Καππαδοκία των «ζώντων μνημείων»* (Αθήνα 1990), σελ. 40.

Ανακάλυψη του Έπους του Διγενή

Βιβλιογραφία :

	Byrer A.A.M. , "The Tourkokratia in the Pontos: Some Problems and Preliminary Conclusions", <i>Neo-Hellenica</i> , 1, 1970, 30-54
	Μπαλτά Ε., Αναγνωστάκης Η. , <i>Η Καππαδοκία των «ζώντων μνημείων»</i> , Αθήνα 1990
	Dawkins R.D. , "The Recent Study of Folklore in Greece", <i>Papers and Transactions of the Jubilee Congress of the Folk-Lore Society</i> , London 1930, 121-137
	<i>Les exploits de Digénis Akritas d'après le manuscrit unique de Trébizonde</i> , Legrand, E.-Sathas, C. (eds.), Paris 1875

Πηγές

Τριανταφυλλίδης, Π., *Οι Φυγάδες* (Αθήναι 1870).

Ιωαννίδης, Σ., *Βασίλειος Διγενής Ακρίτης ο Καππαδόκης* (Κωνσταντινούπολις 1887).

Παραθέματα

Ακριτικά Άσματα

Οι παράξενες συλλογές ποντιακών και κυπριακών τραγουδιών μάς παρουσιάζουν σήμερα τη λαϊκή ποίηση υπό ένα [νέο πρίσμα]. Σε μια εποχή κατά πολύ αρχαιότερη από τους πολέμους μεταξύ αρματολών και Τούρκων, Σουλιωτών και Αλή Πασά, συναντάμε μία λυσσασμένη μάχη, όχι ανάμεσα στις ίδιες εθνότητες, αλλά ανάμεσα στις ίδιες θρησκείες, το χριστιανισμό και τον ισλαμισμό, με τη διαφορά ότι οι αντιμαχόμενοι [...], αντί να ονομάζονται Τούρκοι και Έλληνες, λέγονται Βυζαντινοί και Σαρακηνοί, και αντί για τον Πίνδο, τον Όλυμπο, τον Παρνασσό, πολεμούν στις κοιλάδες της Μικράς Ασίας και στις όχθες του Ευφράτη. [...] Και ας μην ξεχνάμε ότι δεν έχουμε εδώ να κάνουμε με ένα μοναδικό τραγούδι που αναφέρεται σε κάποια ένδοξη αλλά μεμονωμένη μάχη, έχουμε να κάνουμε με ολόκληρους κύκλους. Μια αξιοσημείωτη ιδιαιτερότητα είναι ότι αυτοί οι ήρωες άλλων καιρών έχουν ονόματα περισσότερο ελληνικά από τα παλικάρια της Επανάστασης, γιατί, αντί να λέγονται Γρίβας, Καραϊσκάκης, Ανδρούτσος, λέγονται Διγενής, Φιλόπαππος, Θεοφύλακτος, Λεάνδρος.

Sathas, C. – Legrand, E., *Les exploits de Digénis Akritas d'après le manuscrit unique de Trébizonde* (Paris 1875), εισαγωγή, σελ. XVI.